

УДК 364
JEL: H53; H55; I38
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-184-189>

РЕАЛЬНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

©2022 ІВАНІСОВ О. В., ЛЕБЕДИНСЬКА О. С., ЛУГОВА В. М.

УДК 364
JEL: H53; H55; I38

Іванісов О. В., Лебединська О. С., Лугова В. М. Реальний стан і перспективи реформування системи соціального забезпечення

У статті аналізуються теоретичні підходи та особливості визначення понять «соціальне забезпечення», «соціальна робота». Розглянуто дві основні теоретичні моделі соціальної роботи, а саме: соціально-орієнтовану модель, яка базується на допомозі з боку держави, профспілок, органів соціального захисту, та психологічно-орієнтовану модель, яка заснована суцільно на оптимізації власних зусиль клієнтів у подоланні кризової ситуації. Досліджуються особливості вуличної соціальної роботи в полі соціального забезпечення як на вітчизняному просторі, так і за кордоном. Ця робота розглядається як: метод соціальної роботи; основний напрямок соціальної політики держави; соціальна допомога та підтримка громадян; метод, що полягає в наданні соціальними службами послуг своїм клієнтам на вулиці. Зазначено основні напрями та принципи, за якими повинна здійснюватись соціальна робота. Перспективами подальшого дослідження на рівні аналізу є вивчення особливостей організаційних заходів щодо здійснення вуличної соціальної роботи у воєнний час. У прикладному аспекті ще недостатньо вивченими залишаються конкретні механізми і технології соціальної роботи в полі соціального забезпечення. Необхідно розробити систему державних стандартів соціальних послуг і класифікатор соціальних послуг, що дозволить у подальшому чітко визначати основні складові кожної соціальної послуги та розраховувати її вартість. Також потребують удосконалення реформи діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення в аспекті урахування надання допомоги за категоріями видатків.

Ключові слова: вулична соціальна робота, соціальна допомога, соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна політика

Бібл.: 13.

Іванісов Олег Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної економіки, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ivanisovoleg@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1853-2905>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/3357132>

Лебединська Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної економіки, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: llebedinskayls@ukr.net

Лугова Вікторія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної економіки, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lugovavika@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9584-2259>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2673329>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56606216000>

UDC 364
JEL: H53; H55; I38

Ivanisov O. V., Lebedinska O. S., Luhova V. M. The Real Situation and Prospects of Reforming the Social Security System

The article analyzes the theoretical approaches and features of the definition of the concepts of «social security», «social work». Two main theoretical models of social work are considered, namely: a socially-oriented model based on assistance on the part of the State, from trade unions and social protection bodies, and a psychologically-oriented model, which is based entirely on optimizing clients' own efforts to overcome a crisis situation. The peculiarities of street social work in the field of social security both in the domestic space and abroad are examined. The presented work is regarded as: a method of social work; the main direction of the social policy of the State; social assistance and support of citizens; a method consisting in providing social services to their customers on the street. The main directions and principles by which social work should be carried out are indicated. Prospects for further research at the level of analysis are the study of the peculiarities of the organizational foundations for the implementation of street social work in wartime. In the applied aspect, specific mechanisms and technologies of social work in the field of social security remain insufficiently studied. It is necessary to develop a system of the State-controlled standards of social services and a classifier of social services, which will allow in the future to clearly define the main components of each social service and calculate its cost. It is also necessary to improve the reform of the current system of social protection and social security in terms of taking into account the provision of assistance by categories of expenditures.

Keywords: street social work, social assistance, social protection, social security, social policy.

Bibl.: 13.

Ivanisov Oleg V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Social Economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ivanisovoleg@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1853-2905>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/3357132>

Lebedinska Olena S. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Social Economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: llebedinskayls@ukr.net

Luhova Viktoriia M. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Social Economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lugovavika@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9584-2259>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2673329>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56606216000>

У сучасних умовах, під час воєнного стану, у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, га жаль, досі домінує непрозора система пільг і соціальних виплат, а замість реального соціального обслуговування населення утримується громіздка мережа державних і комунальних закладів соціального захисту та соціальних служб. Водночас, поряд із підтримкою найбільш соціально вразливих груп, система соціального захисту та соціального забезпечення передбачає значну кількість пільг і соціальних гарантій, а особливо актуальним є соціальне забезпечення осіб, які опинились у складних життєвих обставинах. Заходи соціального захисту та соціального забезпечення представників окремих груп в окремій галузі повинні стимулюватися не через надання певних пільг – засади системи соціального захисту та соціального забезпечення мають бути побудовані на правових зобов'язаннях і взаємозв'язку законодавчих актів України з міжнародними нормами.

Україна є учасником ряду основоположних міжнародних договорів у сфері соціальних прав людини. У цьому аспекті серйозними проблемами залишаються реалізація норм міжнародного права в національному законодавстві та застосування положень ратифікованих міжнародно-правових актів як норм прямої дії. Проте саме від вирішення цих проблем і залежить повний перехід України до європейської моделі розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення [1].

До початку російського військового вторгнення Україна вже почала вдосконалювати систему соціального забезпечення: розробка окремих заходів, спрямованих на соціальне забезпечення певних соціальних груп; система соціальних послуг, доступних для різних соціально вразливих категорій населення; орієнтація на потреби найбільш соціально вразливих категорій громадян; точна оцінка економічного становища та потреб своїх громадян; розподіл наявних бюджетних коштів, щоб задовольнити потреби в найкращий спосіб.

Зазначене вище дає змогу стверджувати про загальне визнання стандартів соціально орієнтованої держави, а рівень доступності соціальних послуг для громадян є одним із головних показників визначення якості життя в країні. У такому разі, згідно з міжнародними стандартами, головним завданням систе-

ми соціального захисту та соціального забезпечення для України повинно бути пом'якшення негативного впливу факторів, що виникають під час здійснення соціальних та економічних реформ, на найбільш соціально незахищені категорії населення [1]. Таким чином, основними завданнями дослідження, яке пропонується, є розробка інструменту політики, що застосовується для регулювання рівня життя населення та передбачає надання послуг і матеріальних ресурсів у різних формах, котрі фінансуються державою щодо матеріальної підтримки населення в ситуації соціальних ризиків.

Наукові дослідження різних аспектів соціального забезпечення та соціального захисту знайшли відображення в працях таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як: Боделан М. В., Іванова І. Б., Колодійчук Ю. В., Копиленко О. Л., Корнещук В. В., Кривобок Ю. В., Мозговий А. І., Римаренко Ю. І., Тюптя А. Т., Ханстантинов В. О., Ярошенко І. С. та інші. Автори розглядали функціонування системи соціального захисту та соціального забезпечення з точки зору класифікації, передбаченої чинним законодавством України, види та форми соціального захисту, а також різні категорії громадян, які мають право на це. При цьому значно менше уваги було приділено розподілу фінансування, яке передбачене в державному та місцевих бюджетах, а також у державних позабюджетних цільових фондах, на задоволення потреб зазначених категорій громадян і реалізацію елементів державної соціальної політики.

Соціальне забезпечення – це діяльність, спрямована на матеріальну підтримку населення в ситуації соціальних ризиків [2].

Соціальне забезпечення – це організаційно-правова діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального обслуговування, надання медичної та фармацевтичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел особам, які зазнали соціального ризику, внаслідок якого втратили здоров'я та/чи засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців.

Соціальне забезпечення – це складова соціальної політики держави, що одночасно вважається невід'ємним компонентом системи соціального захисту та соціальної роботи [11].

В Україні соціальне забезпечення ґрунтується на спеціалізованих нормах міжнародного права, зокрема на конвенції Міжнародної організації праці «Про мінімальні стандарти соціального забезпечення», яку ратифікувала наша сучасна правова держава: до сфери соціального забезпечення належить медична допомога; допомога в разі хвороби, безробіття, старості, трудового каліцтва або професійних захворювань, інвалідності, втрати годувальника, у період вагітності та при пологах, сімейна допомога. Відповідно до положень міжнародного права кожний громадянин держави має право на соціальне забезпечення, яке поєднує в собі економічні, соціальні та культурні права, що гарантуються державою та враховують забезпечення людей їжею, одягом, житлом, медичним обслуговуванням, які необхідні для подальшого збільшення показника індексу людського розвитку [3; 11].

Однією із фундаментальних основ державної системи як за кордоном, так і в Україні є соціальне забезпечення. Новою формою соціального забезпечення, яка надається окремим непрацездатним або малозабезпеченим громадянам залежно від рівня їхньої забезпеченості та можливостей держави (особи, які потребують такої допомоги, виходячи зі стану їх нужденності: рівень доходів не досягає прожиткового мінімуму), є адресна соціальна допомога, яка представляє собою відносно нову форму. Фінансування такої допомоги здійснюється за рахунок бюджетів різних рівнів, що, своєю чергою, не зумовлюється тільки трудовою діяльністю чи сплатою страхових внесків [11].

Адресна соціальна допомога на сьогодні реалізується через соціальну роботу, головним завданням якої є реалізація державної соціальної політики, сприяння щодо нормального функціонування соціального середовища, підтримка соціальної стабільності в суспільстві шляхом оптимізації життєдіяльності людини, а також співробітництво соціальних служб і соціальних установ [4]. Цей соціальний інститут поєднує державні установи, громадянські та приватні організації, що утворюють цілісну систему соціального захисту населення, а також навчальні заклади, які здійснюють підготовку фахівців для цієї галузі, науково-дослідницькі установи тощо.

Зазначимо, що відповідно до норм цивілізованого світу соціальна робота розглядається як основний напрямок соціальної політики держави. Відповідно до норм українського законодавства досі залишається відкритим питання щодо прийняття закону, який би визначав правові основи соціальної роботи. У світлі європейських традицій такий стан речей є негативним і не сприяє ефективному реформуванню соціальної роботи в Україні, бо головною метою соціальної роботи є забезпечення гуманізму та соціальної справедливості шляхом активізації та підтрим-

ки найменш захищених груп і членів суспільства та протидії факторам соціального виключення. Завдяки цьому соціальна робота є інструментом реалізації соціальної політики, яка повинна здійснюватися через соціальні механізми впливу на суспільство: діагностика, корекція, педагогіка, профілактика, реабілітація тощо. Ще одним відкритим питанням залишається розробка концептуальних основ моделі соціальної роботи в Україні.

На думку В. О. Ханстантинова, в умовах сьогодення як основні теоретичні моделі соціальної роботи виділяють такі:

1. Соціально-орієнтовану модель, яка базується на допомозі з боку держави, профспілок, органів соціального захисту в забезпеченні права на працю, відпочинок, медичне обслуговування, матеріальну підтримку в разі безробіття тощо. Цей підхід є основою практичної соціальної роботи західноєвропейських країн.
2. Психологічно орієнтовану модель, яка заснована на оптимізації власних зусиль клієнтів у подоланні кризової ситуації. Модель зосереджується в напрямку самоактуалізації особистості. Вона базується на положеннях гуманістичної психології, а саме, на тому, що найбільш цінним для людини є те, чого вона досягла за допомогою власних зусиль. Такий підхід впроваджений насамперед соціальними службами США [7].

На думку вченої Ю. В. Кривобок, метою державної соціальної політики є сприяння адаптованості індивіда в соціумі. Слід погодитись із зазначеною думкою, бо організаційні засади соціальної роботи є ефективними при комплексному використанні теоретичних підходів і технологій, які мають інтегративно-комплексний характер із застосуванням методологічних засад психології, соціології, правознавства, економіки та інших наук [8].

Цілісність і послідовність соціальної роботи в Україні можна забезпечити за допомогою активного впровадження вуличної соціальної роботи. В Україні та за кордоном існує кілька підходів до розуміння сутності вуличної соціальної роботи.

Вуличну соціальну роботу розглядаємо як професійну діяльність, спрямовану на подолання особистісних і соціальних труднощів шляхом їх встановлення та підтримки соціальних служб за рахунок захисту, корекції та реабілітації на вулиці.

Відповідно до зарубіжного досвіду мобільна (вулична) соціальна робота розглядається як метод, що полягає в наданні соціальними службами послуг своїм клієнтам на вулиці; або як робота, що здійснюється в конкретних місцях проживання безпритульних [5].

Аналіз відповідних теоретичних поглядів дозволяє визначити соціальну роботу як спосіб встановлення та підтримки контактів між фахівцями со-

ціальних служб і цільовою групою, потенційно зацікавленою в послугах, що надаються, або як соціальна діяльність на місцях, спрямована на задоволення потреб громадян у «нежитлових приміщеннях» [4].

З 1940 р. вулична соціальна робота проводилася майже в усіх західноєвропейських країнах, Африці, Азії, Латинській Америці та Австралії. Так, наприклад, у Великій Британії така робота мала назву «Detached Youth work» або «Outreach Youth work», у Нідерландах – «Street Corner Work», у Швейцарії – «Gassenarbeit» або «Mobile Jugendarbeit», у Франції йшлося про «Travailleurs de la Rue», а в Австрії та Німеччині – як про «вуличну соціальну роботу», так і про мобільну роботу з молоддю. З 1991 р. вулична соціальна робота проводиться також у східноєвропейських країнах [13].

Французький досвід вуличної соціальної роботи спрямований на соціальну допомогу та підтримку громадян з метою підвищення їх соціального благоустрою, розвитку та поновлення соціальних навичок і передбачає їх профілактику та реабілітацію в інтересах суспільства. Саме тому клієнтами такої роботи є пересічні громадяни, що мешкають на закріпленій до вуличного соціального працівника території. Протилежним випадком є вулична соціальна робота в Німеччині, клієнтами якої вважаються громадяни, які потребують соціальної допомоги, але не бажають або з певних причин не можуть її отримати: безхатченки, наркозалежні особи, а також підлітки, які весь вільний час перебувають на вулиці. Також необхідно зауважити, що клієнтами вуличної соціальної роботи в США є соціально-уражені громадяни: безхатченки, представники секс-індустрії та сексменшин, споживачі наркотичних речовин та алкоголю, мешканці «чорних кварталів» і мігранти, які постійно страждають від різних видів насилля [4].

Виходячи із вищезазначеного та практичного досвіду представників вуличної соціальної роботи в різних закордонних країнах було сформовано основні вимоги до працівників, які будуть здійснювати соціальну роботу в Україні. Насамперед, як зазначають представники французької школи, це стосується освіти: наявність свідоцтва про закінчення коледжу із соціальної роботи або здобуття ступеня бакалавра із соціальної роботи. Представники Німеччини та США пропонують бути фахівцем із соціальної роботи, яка буде зумовлена насамперед категоріями клієнтів вуличної соціальної роботи, з якими він працює. Крім того, фахівець із вуличної соціальної роботи повинен вміти встановлювати довірливі відносини з кризовими категоріями громадян, зокрема з тими, хто тривалий час перебуває на вулиці та потребує соціальної допомоги, наприклад, громадянами України, які на даний час знаходяться у важких умовах з огляду на бойові дії.

Необхідно залучати громадськість до вирішення соціальних проблем не тільки людей, які опини-

лись у складних життєвих обставинах, але і клієнтів, які потребують консультування з важливих для них питань за умов анонімності та конфіденційності. Також фахівець з вуличної соціальної роботи повинен володіти інформацією щодо питань, які стосуються переадресування клієнтів до інших інститутів соціальної допомоги; здійснювати діагностику соціальної ситуації окремих категорій клієнтів, проводити профілактичну роботу з попередження правопорушень і злочинів; надавати окремі соціальні послуги тощо. Соціальний працівник повинен мати можливості встановлення інформаційного та особистісного контакту зі значною кількістю людей для здійснення соціальної допомоги на території клієнта, в умовах близького для нього середовища, зв'язуватись з різними державними органами, що роблять запити щодо працевлаштування громадян, які опинилися в складних життєвих обставинах, створювати умови для подолання кризової ситуації [4].

Таким чином, у воєнних умовах вулична соціальна робота має реалізовуватися в межах певної соціальної інфраструктури, яка буде являти собою певну сукупність органів, благодійних організацій, державних і недержавних установ, забезпечуватись матеріальною та нормативно-законодавчою базою для подальшого задоволення потреб громадян і захисту їх соціальних прав у кризових для них умовах. Саме тому її головними напрямками на даному етапі повинні бути:

- ✦ сприяння створенню обстановки психологічного комфорту та безпеки людей на окремій території;
- ✦ надання допомоги громадянам, які опинилися в складних життєвих обставинах, зокрема у зв'язку із вимушеною міграцією;
- ✦ залучення різноманітних державних і недержавних організацій до вирішення зазначених проблем;
- ✦ вирішення потенційних і назрілих конфліктів;
- ✦ надання психологічної, психокорекційної та іншої допомоги для усунення кризової ситуації;
- ✦ взаємодія з фахівцями різних соціальних служб [4].

Проведений аналіз специфіки вуличної соціальної роботи та її базових принципів дозволяє дійти висновку, що така робота є нормою в більшості розвинених країн світу. У нашій країні така робота є поки експериментальною та здійснюється на базі притулків і соціальних служб, що спеціалізуються насамперед на роботі з неповнолітніми, ВІЛ-інфікованими та наркозалежними клієнтами. Маємо констатувати, що вулична соціальна робота в Україні не є усталеною, інституалізованою практикою [4; 7; 8].

Як сподіваються консультанти, результати проведеного дослідження повинні підняти на якісно новий рівень суспільну дискусію щодо проблем діючої

в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення, а також необхідності її якнайшвидшого реформування, оскільки в сьгоднішньому вигляді ця система – непосильний тягар для нашої держави. Необхідно розробити систему державних стандартів соціальних послуг і класифікатор соціальних послуг. Це дозволить урядові чітко визначати основні складові кожної соціальної послуги та розраховувати її вартість. Найбільш доцільно розраховувати обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, виходячи з вартості соціальних послуг і кількості осіб, що їх отримують [1; 7–13].

Потрібно інтегрувати підхід, за яким розрахункові потреби у фінансуванні соціальних послуг здійснювався б за окремими категоріями (групами) отримувачів та переліком соціальних послуг, які можуть бути надані їм згідно з державними стандартами соціальних послуг. Суттєвого вдосконалення потребує система міжбюджетних трансфертів на фінансування видатків у сфері соціального захисту та соціального забезпечення – більшу частку бюджетного фінансування слід спрямувати на надання соціальних послуг у громадах, а не на утримання громіздкої системи бюджетних установ стаціонарного типу, як це відбувається зараз [1].

У межах даного дослідження можна зробити висновки щодо непрозорості та несистемності чинного законодавства у сфері соціального захисту, вуличної соціальної роботи та соціального забезпечення в цілому. Адже соціальне забезпечення повинно гарантувати повне охоплення всіх видів і форм соціального захисту, які сьогодні передбачені чинним законодавством України. Саме тому в подальшому необхідно вивчити основні характеристики, особливості та недоліки функціонування діючої в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення, а також підготувати загальні рекомендації щодо можливих напрямів удосконалення вуличної соціальної роботи, яку необхідно буде здійснювати у воєнних умовах, а в подальшому – і в мирний час. Також необхідно виявити всі категорії пільговиків та одержувачів різноманітних соціальних виплат і соціальних послуг – для того, щоб максимально широко та комплексно підійти до поставленого завдання.

Під час здійснення та вдосконалення реформи діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення необхідно врахувати надання допомоги за категоріями видатків, які будуть гарантувати соціальне забезпечення та статус захищеності, а також будуть пов'язані із реалізацією соціальних гарантій, які безпосередньо впливають із конституційних і міжнародно-правових зобов'язань України.

Становлення нової системи соціальних послуг, які будуть надаватись у вигляді вуличної соціальної роботи, повинне супроводжуватися заходами з боку держави, спрямованими на розвиток ринку соціаль-

них послуг, зокрема запровадженням системи державного замовлення на соціальні послуги та соціального контактування як державних, так і недержавних надавачів таких послуг. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. Київ : Центр громадської експертизи, 2009. 104 с. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/programs_law_areas_publ_2028_ua_law.pdf
2. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : навч. посіб. Київ, 2005. 232 с.
3. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: Теорія і практика. Київ, 2004.
4. Боделан М. В. Структурно-функціональна модель формування функціональної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо вуличної соціальної роботи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 54. С. 81–86.
5. Жуков В. І. Настольная книга социального работника : уч.-метод. пос. М. : «Гном и Д», 2008. 352 с.
6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка (схеми, таблиці, коментарі) : навч. пос. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 208 с.
7. Ханстантинов В. О. Концептуальні засади соціальної роботи в сучасному українському суспільстві. *Наукові праці [ЧДУ ім. Петра Могили]. Серія «Політичні науки»*. 2004. Т. 34. Вип. 21. С. 121–124. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2004/34-21-18.pdf>
8. Кривобок Ю. В. Модель соціальної роботи як чинник вибору соціальних технологій та методів роботи. URL: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&
9. Street work. URL: <http://www.streetwork.org.au/outreach-services/>
10. Streetwork // Wikipedia. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Streetwork>
11. Соціальне забезпечення // Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmacencyclopedia.com.ua/article/7550/socialne-zabezpechennya>
12. Тищенко О. В. Сутність соціальної роботи як складової соціального забезпечення. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 97–101. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2013/statji_n3_28/Tishenko_97.pdf
13. Боделан М. В. Вулична соціальна робота: сутність і специфіка. *Наука і освіта*. 2016. № 1. С. 28–31. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/1_2016/7.pdf

REFERENCES

- Bezpalco, O. V. *Sotsialna pedahohika (skhemy, tablytsi, komentari)* [Social Pedagogy (Schemes, Tables, Comments)]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.
- Bodelan, M. V. "Strukturno-funktsionalna model formuvannia funktsionalnoi kompetentnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv shchodo vulychnoi sotsialnoi roboty" [Structural Functional Model of Forma-

tion Functional Competence Future Social Workers in Street Social Work]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, no. 54 (2017): 81-86.

Bodelan, M. V. "Vulychna sotsialna robota: sutnist i spetsyfyka" [Street Social Work: Essence and Specificity]. *Nauka i osvita*, no. 1 (2016): 28-31. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/1_2016/7.pdf

Khanstantynov, V. O. "Kontseptualni zasady sotsialnoi roboty v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi" [Conceptual Principles of Social Work in Modern Ukrainian Society]. *Naukovi pratsi [ChDU im. Petra Mohyly]. Seriya «Politychni nauky»*, vol. 34, iss. 21 (2004): 121-124. <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2004/34-21-18.pdf>

Kryvobok, Yu. V. "Model sotsialnoi roboty yak chynnyk vyboru sotsialnykh tekhnolohii ta metodiv roboty" [The Model of Social Work as a Factor in the Choice of Social Technologies and Work Methods]. http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&

"Sotsialne zabezpechennia" [Social Security]. *Farmatsevtichna entsyklopediia*. <https://www.pharmacencyclopedia.com.ua/article/7550/socialne-zabezpechennya>

"Streetwork". Wikipedia. <https://de.wikipedia.org/wiki/Streetwork>

"Systema sotsialnoho zakhystu ta sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini: realnyi stan ta perspektyvy reformuvannia" [The System of Social Protection and Social Security in Ukraine: The Real State and Prospects for Reform]. Kyiv : Tsentri hromadskoi ekspertyzy, 2009. https://www.irf.ua/files/ukr/programs_law_areas_public_2028_ua_law.pdf

Street work. <http://www.streetwork.org.au/outreach-services/>

Tiuptia, L. T., and Ivanova, I. B. *Sotsialna robota: Teoriia i praktyka* [Social Work: Theory and Practice]. Kyiv, 2004.

Tyshchenko, O. V. "Sutnist sotsialnoi roboty yak skladovoi sotsialnoho zabezpechennia" [The Essence of Social Work as a Component of Social Security]. *Yurydychnyi visnyk*, no. 3 (2013): 97-101. http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2013/statji_n3_28/Tishenko_97.pdf

Yaroshenko, I. S. *Pravo sotsialnoho zabezpechennia* [The Right to Social Security]. Kyiv, 2005.

Zhukov, V. I. *Nastolnaya kniga sotsialnogo rabotnika* [Handbook of a Social Worker]. Moscow: Gnom i D, 2008.

УДК 339.9:331

JEL: F2; F22; E24; O4

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-189-196>

УКРАЇНА В ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

©2022 УШАКОВА Н. Г., ШЕВЧЕНКО К. Г.

УДК 339.9:331

JEL: F2; F22; E24; O4

Ушакова Н. Г., Шевченко К. Г. Україна в процесах міжнародної трудової міграції

Метою статті є дослідження сучасних міграційних викликів для України та проблем рееміграції українців у післявоєнний період. Процеси глобалізації та інтеграції світової економіки посприяли зростанню динамічності міжнародного руху робочої сили. Міжнародна трудова міграція допомагає долати культурні, етнічні та традиційні кордони, але, водночас, створює ризики для розвитку економік країн-реципієнтів. В історії розвитку міграційних процесів в Україні у XX ст. і в сьогоденні можна виділити шість етапів зовнішньої міграції робочої сили. Сучасний період включає дві хвилі вимушеної міграції: внаслідок отримання безвізового режиму з ЄС і російського вторгнення в Україну (2014 і 2022 рр.), а також хвилю зниження чисельності трудових мігрантів унаслідок пандемічних обмежень протягом 2020–2021 рр. Проблема трудової міграції існувала в Україні ще до початку повномасштабного російського вторгнення через неврегульоване та недосконале законодавство, низький рівень оплати праці, відсутність політики рееміграції українських робітників. Зростання зовнішньої трудової міграції українців може призвести до відтоку робочої сили, що особливо ризиковано в умовах демографічної кризи. Вищий рівень заробітної плати в європейських країнах створює ризик втрати українцями бажання працювати в Україні. Це стосується як отримувачів грошових переказів на нашій території, так і тих, хто вирішив завжди змінити країну проживання, що може стати перешкодою повного відновлення вітчизняної економіки. Тому вже зараз, навіть в умовах війни, керівництво країни має розпочинати впровадження заходів з рееміграції української робочої сили. Імплементация досвіду інших країн у схожих ситуаціях у повному обсязі є недоцільною через застарілість підходів, інше місцезнаходження, поведінку влади, репутацію вимушених мігрантів тощо. Україна має розробити власну рееміграційну політику із залученням європейських країн, міжнародних організацій і власних мігрантів.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, нелегальна міграція, пандемія COVID-19, воєнний стан, рееміграційна політика.

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 19.

Ушакова Наталія Григорівна – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки та бізнесу, Державний біотехнологічний університет (вул. Алчевських, 44, Харків, 61002, Україна)

E-mail: ushakova.natalia@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6442-4828>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/663131>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57210810004>

Шевченко Катерина Геннадіївна – магістрант, Державний біотехнологічний університет (вул. Алчевських, 44, Харків, 61002, Україна)

E-mail: katerynashevchenko@gmail.com